



ایران در دوران معاصر

زبان قدیم مردم آذربایجان

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی

انتشار: ۲۰ خرداد ۱۳۹۲ ۶۰ دقیقه مطالعه



چکیده مقاله

زبان مردم آذربایجان چند سند پیرامون زبان قدیم آذربایجان به نام زبان آذری ۱. پرفسور یارشاطر (اهل آمریکا) «آذری» نام زبانی ایرانی است که در آذربایجان و تا پیش از گسترش زبان کنونی ترکی، بدان تکلم می‌شد. سخن گفتن به زبان «آذری» در آذربایجان، طی نخستین سده‌های اسلامی، و نیز «ایرانی» بودن آن، در منابع متعدد همان دوره، تصریح و تصدیق شده است منبع: Yarshater, E., 1989 "Azerbaijan VII. The Iranian Language of Azerbaijan": Encyclopaedia Iranica, vol. 2 — p. 238 3. استاد هنینگ (خاورشناس شهیر



زبان مردم آذربایجان

چند سند پیرامون زبان قدیم آذربایجان به نام زبان آذری

1. پرفسور یارشاطر (اهل آمریکا)

«آذری» نام زبانی ایرانی است که در آذربایجان و تا پیش از گسترش زبان کنونی ترکی، بدان تکلم می‌شد. سخن گفتن به زبان «آذری» در آذربایجان، طی نخستین سده‌های اسلامی، و نیز «ایرانی» بودن آن، در منابع متعدد همان دوره، تصریح و تصدیق شده است

منبع:

Yarshater, E., 1989 "Azerbaijan VII. The Iranian Language of Azerbaijan": Encyclopaedia Iranica, vol. 3, London & New York- p. 238

2. استاد هنینگ (خاورشناس شهیر)

اینک همه همداستان‌اند و در واقع جای هیچ گونه تردید جدی وجود ندارد که پیش از ورود ترکان، مردم آذربایجان و زنجان نیز همانند مردم سایر مناطق ایران، به یکی از زبان‌های ایرانی گفت‌وگو می‌کردند.

منبع: هنینگ، و. ب.، «زبان کهن آذربایجان»: سایه‌های شکار شده، بهمن سرکاراتی، نشر قطره، 1378-
صفحات 315 و 316

...

3. ابن مقفع (قرن 1)

کهن‌ترین منبعی که از زبان «آذری» به عنوان یکی از زبان‌های «ایرانی» یاد کرده، «ابن مقفع» (کشته شده در: 142ق) است که گفته‌ی وی در کتاب «فهرست» ابن ندیم (ص 22) نقل شده است. به گفته‌ی ابن مقفع، زبان آذربایجان، «پهلوی» (الفهلوی) بوده که منسوب است به پله (فهل)، یعنی سرزمینی که شامل ری و اصفهان و همدان و ماه‌نهاد و آذربایجان بوده است. همین گفته را «حمزه‌ی اصفهانی» (منقول در: یاقوت حموی، ج 3، ص 925) و خوارزمی (ص 112) نیز نقل کرده‌اند.

منابع:

- ابن ندیم، محمد بن اسحاق: «فهرست»، ترجمه‌ی رضا تجدد، انتشارات ابن سینا، 1346 - صفحه 22
- یاقوت حموی، ابوعبدالله: «معجم البلدان»، بیروت، دارصادر، 1374 ق. - جلد 3 - صفحه 925
- خوارزمی، محمد بن احمد: «مفاتیح العلوم»، ترجمه‌ی حسین خدیوچ، انتشارات علمی و فرهنگی، 1362 - صفحه 112

4. مسعودی (قرن 4)

«مسعودی» مورخ اوایل سده‌ی چهارم ق. در کتاب خود «التنبیه و الاشراف» (ص 8-77) پس از ذکر نام بلاد ایران (مانند: آذربایجان، ری، طبرستان، گرگان، هرات، مرو، سیستان، کرمان، فارس، اهواز و...) می‌گوید که: «همه‌ی این بلاد، کشوری واحد بودند و پادشاه و زبانی واحد داشتند جز این که در برخی واژگان تفاوت‌هایی داشتند ... مانند پهلوی و دری و آذری و دیگر زبان‌های فارسی».

منابع:

- مسعودی، علی بن حسین: «التنبیه و الاشراف»، به تصحیح عبدالله اسماعیل الصاوی، قاهره، 1357 ق. - صفحات 77 و 78

-Al Mas'udi, Kitab al-Tanbih wa-l-Ishraf, De Goeje, M.J. (ed.), Leiden, Brill, 1894, pp.77,78)

5. اصطخری (قرن 4)

«ابواسحاق ابراهیم اصطخری» جغرافی‌نگار سده‌ی چهارم ق. در نوشتار خود (ص 2-191)، به صراحت زبان مردم آذربایجان را «فارسی» (الفارسیة) می‌خواند.

منبع: اصطخری، ابواسحاق ابراهیم: «المسالك و الممالك»، لیدن، 1927، صفحات 191 و 192

6. ابن حوقل (قرن 4)

«ابن حوقل» (اواخر سده‌ی چهارم ق.) نیز همین سخن را بازگفته، به روشنی می‌نویسد که: «زبان مردم آذربایجان و بیش‌تر ارمنیه فارسی است»

منبع: ابن حوقل، ابوالقاسم: «صورة الارض یا سفرنامه‌ی ابن حوقل»، ترجمه و توضیح دکتر جعفر شعار، انتشارات امیرکبیر، 1366- صفحه ی 97

7. مقدسی (قرن 4)

«ابوعبدالله مقدسی» نویسنده‌ی اواخر سده‌ی چهارم ق.، سرزمین ایران را به هشت اقلیم تقسیم نموده می‌نویسد: «زبان مردم این هشت اقلیم، ایرانی (العجمية) است؛ جز این که برخی دری و بعضی پیچیده (منغلق) است و همه‌ی آن‌ها فارسی نامیده می‌شود» (ص 259). وی می‌افزاید که «فارسی آذربایجان در حروف، به فارسی خراسان شبیه است» (ص 378).

منبع: مقدسی، محمد بن احمد: «احسن التقاسیم»، لیدن، 1906

8. یاقوت حموی (جغرافی دان عرب-قرن 7)

در اوایل سده‌ی هفتم ق. «یاقوت حموی» می‌نویسد: «مردم آذربایجان زبانی دارند که آن را "آذری" (الأذرية) می‌نامند و برای دیگران مفهوم نیست»

منبع: یاقوت حموی، ابوعبدالله: «معجم البلدان»، بیروت، دارصادر، 1374 ق. - جلد 1، صفحه 128

9. مستوفی (قرن 9)

«حمدالله مستوفی» مورخ اوایل سده‌ی هشتم ق. درباره‌ی زبان مردم «مراغه» می‌نویسد: «زبان‌شان پهلوی مغیر است» (ص 100)؛ و درباره‌ی زبان مردم «زنجان» می‌گوید: «زبان‌شان پهلوی راست (= کامل) است» (ص 67)؛ و درباره‌ی زبان مردم «گشتاسفی» (ولایتی میان اردبیل و باکو) اظهار می‌دارد که: «زبان‌شان پهلوی به جیلانی بازسته است» (ص 107).

منبع: مستوفی، حمدالله: «نزهةالقلوب»، به کوشش محمد دبیرسیاقی، انتشارات طهوری، 1336

آشنایی با زبان هرزنی:

از میان گویش‌های بازمانده از زبان آذری، به بررسی گویش «هرزنی» می‌پردازیم. «هرزن» یا «هرزند» روستایی است واقع در شمال شهرستان مرند که مردمان آن به گویشی از گویش‌های زبان آذری سخن می‌گویند.

چند نمونه از واژگان گویش هرزنی:

Otash آتش ov آب

Vor باد آرزیArziآرزو

Raz باغ Huya بازی

Vohor برف Parbe بالا

Pairi پایین(به اوستایی: Parari = Proz پاییز

Chohor پیشانی Zora پسر

Zam زمین (به اوستایی: Teye) Zami = تازه

Yet جفت Joro جدا

Kosh چشم Chol چاه

Khuyo خدا Kar خانه

Vun خون Hov خواهر

Daya=درد دختر=Knya(به اوستایی: Kina)

Mert = مرد Rost=درست

Boror = برادر Yan = زن

دانستن=Zunusta(به اوستایی:Zan)

اعداد:

۱ = یک

De

Here

Cho

Pinj

Shosh

Hoft

Hasht

Nov

Doh

Sa=صد

Hazo = هزار

دیگرنقاطی از آذربایجان که گویش آذری را درخود نگه داشته است:

گروه دیگری از نمونه‌های بازمانده از زبان آذری، آثار شفاهی یا گویشی این زبان است. با وجود تضعیف روزافزون زبان ایرانی آذربایجان از زمان چیرگی مغول و نفوذ و فرمان‌روایی تیره‌های ترک‌زبان بر آذربایجان در عصر ترکمانان - صفوی، گویش‌های این زبان به کلی از میان نرفت، بل که هنوز در نقاط مختلف آذربایجان و نواحی پیرامون آن، به طور پراکنده، به آن سخن گفته می‌شود. این گویش‌ها از شمال به جنوب عبارت‌اند از: 1- کرینگان از روستاهای دیزمار خاوری از بخش ورزقان شهرستان اهر؛ 2- کلاسور و خوینه‌رود از روستاهای بخش کلیر شهرستان اهر؛ 3- گلین قیه از روستاهای هرزند از بخش زنوز شهرستان مرنند؛ 4- عنبران از بخش نمین شهرستان اردبیل؛ 5- بیش‌تر روستاهای بخش شاه‌رود خلخال؛ 6- شماری از روستاهای طارم علیا؛ 7- روستاهای اطراف رامند و جنوب غربی قزوین؛ 8- تالش از الله‌بخش محله و شاندرمین در جنوب، تا تالش شوروی سابق در شمال که اصولاً به زبان‌های تاتی آذربایجان بازبسته‌اند (دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج 1، ص 261-2؛ یارشاطر، 1354، ص 64؛ Yarshater, 1989, p. 241).

جمع‌بندی: تصریح و تأکید بسیار روشن و دقیق متون مختلف تاریخی و جغرافیایی عصر اسلامی به «ایرانی» بودن زبان مردم آذربایجان و وجود چنین نمونه‌ها و آثار متعددی از این زبان چه به صورت مکتوب و چه به گونه‌ی شفاهی، به خوبی آشکار می‌سازد که زبان بومی و اصیل سرزمین آذربایجان تا پیش از رواج و چیرگی زبان کنونی ترکی در دوران ترکمان - صفوی، یکی از زبان‌های «ایرانی» بوده که با نام‌هایی چون «آذری» و «پهلوی» شناخته می‌شده است. در مقابل، هیچ سند و منبعی وجود ندارد که به ترکی بودن زبان مردم آذربایجان در اعصار پیش از دوران ترکمان - صفوی اشاره کند. در میان نویسندگان و سرایندگان آذربایجانی پیش از این دوره نیز هیچ اثری به زبان ترکی خلق نشده و هیچ نشانه و نمونه و ردپایی از این زبان بر سنگ و گل و چوب و کاغذ و فلز، تا بدان عصر و از این ناحیه به دست نیامده است.

برگرفته ازسایت آذرگشنسپ

ارجاع به این مقاله

شمشاد امیری خراسانی، «زبان قدیم مردم آذربایجان»، پارسیان دژ، ۱۳۹۲.

خواندن مقاله و پیوست‌های آن در وبسایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<http://parsiandej.ir/articles/1280/pdf/زبان-قدیم-مردم-آذربایجان.pdf>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵